

Evangélium és esztétikum

SZIGETI LAJOS SÁNDOR KÖTETÉRŐL

Az Evangélium az irodalmárok többsége számára nem más, mint ősi szövegkorpusz, az Újszövetség, amely már közel két évezred óta a művelt írásbeliség visszavisszatérő szimbólumainak: toposzainak, motívumainak és műfajainak: aforizmáknak, példázatoknak a forrása. A modern archetipológia teoretikusai, például Northrop Frye és Gilbert Durand is ebben az értelemben keresnek és állítanak fel összefüggést

a szentírási helyek és a világirodalomban meghonosodott számtalan jelkép között.

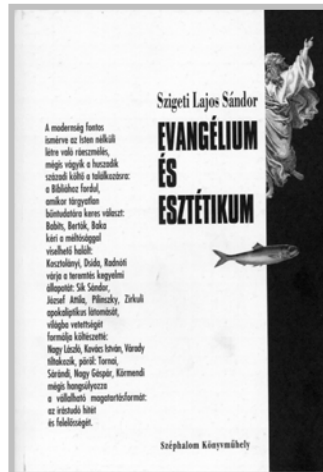
Frye egyenesen azt vallja, hogy az irodalmi művek virtuális összefüggésrendszere, képzeletbeli osztályozási rendje archetipológiai alapokra épül. Tagadhatatlan, hogy a bibliai forrásokból a metamorfózisok végtelen során át, gyakran bűvópataként, élnek tovább e motívumok még a modern kor leginkább istentelennek tűnő műalkotásaiban is. Szigeti Lajos Sándor legújabb könyvének címe is erre

utal: *Evangélium és esztétikum. Bibliai motívumok a modern költészetben.*

De aki e kötet címét és alcímét csupán a fent említett előfeltevések alapján, a kialakult szakmai konvenciók jegyében fogja fel, és ennek megfelelő várakozással közeledik a benne foglalt tanulmányokhoz, minden bizonnyal csalódni fog. Ez a könyv ugyanis a bejáratott előfeltevésekhez mérten kevesebbet és egyszersmind többet is nyújt. Kevesebbet, mert – egyelőre – nem fejt ki szigorú rendszerességgel ama szoros kapcsolat természetét, melyet az evangélium és az esztétikum között a címben és helyenként magukban a tanulmányokban – például a Dsidának szentelt esszében – sejteni enged. Nem kereshetjük e könyv lapjain „az evangéliumi szeretet alapú esztétika” teóriáját, amire így, ebben az ígéretes formában a szerző utal ugyan, de inkább nyitva hagyva, mint kielégítve az olvasói várakozást. Továbbá, kevesebbet kínál az alcímbe foglaltaknál azért is, mert – ha van is rá példa – a vizsgált költői szövegekre

nem elsősorban mint bibliai motívumok hordozóira koncentrálnak,

nem azokat bányássza ki és leltározza, mintegy tényszerűen is igazolva a tételezést, miszerint a modern költészet, így a magyar is, valóban igen gyakran folyadik többé-kevésbé rejtett bibliai utalásokhoz, emblémákhoz. Talán egyedül a Babits Jónásáról szóló tanulmány felelne meg ennek az elvárásnak.

Széphalom Könyvműhely,
Budapest, 1996.
240 oldal, 480 Ft

Szigeti Lajos nem így, nem a szöveg-elemek, a költői forma felől közelíti a vizsgált témát, hanem ama bensőséges viszonyból kiindulva, mely az Evangélium vagy általában a Biblia mint pusztá szöveg, a bibliai forrású költői utalás mint egyszerű embléma mögött a mélyben, többé-kevésbé rejtetten munkál. És ez a viszony nem más, mint az ember kapcsolata az Istennel, még tágabban szólva, a legfőbb értékkel, ami/aki a Jó, a Szép és az Igaz jelöltje, s az erkölcsiség, esztétikum és ismeret(érték) végső gyökere. Ezt vizsgálva a szerző többet nyújt annál, mint amit könyvének címe ígér.

Ez nem azt jelenti, hogy Szigeti Lajos a költészet értelmezésében valamely határozottan megragadható (katolikus, protestáns vagy zsidó) teológiai szempontot követ. Hiszen az egzisztenciális horderejű létbölcséleti problémát, melyet az ember és transzcendencia vagy a szent és a profán bensővé tett, tudatos értékviszonya jelent, nem lehet pusztán teológiai kérdésekké redukálni. Ráutaltságunk egy önmagunknál magasabb rendű, abszolútumként elgondolható értékre, a rádöbbenés az emberi ráció korlátaira, valamint a létbiztonságot szavatoló hit fogvacogtató szükséglete sokrétű és sokoldalúan interpretálható egyetemes emberi léthelyzet, melyről a költők esetében sem pusztán a mitológiai vagy bibliai motívumok sokasága árulkodik.

Az, hogy Babits, Kosztolányi, Dsida, József Attila, Radnóti, Pilinszky és mások költészetében, akik e kötet látókörébe bekerültek, élénken jelen van e kérdéskörök összetettsége a lehetséges belső ellentmondásokkal együtt, s hogy

**nagyszerű versek
fogantak az egzisztenciális kihívásra**

– Isten létének avagy hiányának gondjára – válaszul, azt eddig is tudtuk. Am hogy

e könyv egésze ennek ellenére, legalábbis számomra, az adott költőket újszerű megvilágításba helyezi, az talán azokra a szerzői előfeltevésekre vezethető vissza, melyek Szigeti Lajos egész látásmódjának és stílusának minőségét alapjaiban meghatározzák. (Kár, hogy a kötetbe olyan szerzőkről szóló írásait is beiktatta, akik a fent jelzett, meghatározó költői vonulat színvonalát nemigen érik el, kivéve talán Bertók Lászlót és Baka Istvánt.)

Hogyan lehetséges, hogy ismertnek vélt szövegek és interpretációk e tanulmányokban külön-külön is, de főként a kötet egészében merőben új megvilágítást nyernek azzal együtt, hogy szerzőjük minden értelmezésében lelkiismeretesen idéz lehetőleg az összes eddigi interpretációk megállapításából? Mi az a többlet, amit Szigeti személyesen ad hozzá az eddigi megközelítések szempontjaihoz?

Ez a többlet nyilván az értelmező személyes kérdése lehet, mely – a bultmanni értelemben – egzisztenciális érdekeltségéből fakad az iránt, aminek megértésére az ember törekszik. De melyik az a kérdés?

A bevezető fejezetben (*Előleg és alapozás*) a szerző is utal azokra a hermeneutákra,

**akik az önmegértés igényét
emelik ki a megértésben,**

„megelőlegezi” tehát a saját értelmezések illetve újraértelmezések motivációját, pontosabban: a motivációnak az önreflexiót is magában foglaló mivoltát, miszerint – idézi Bultmannt – „csak az képes a szöveg kívánalmát meghallani, akit saját egzisztenciájának kérdése mozgat”, és Pannenberg, aki így fogalmaz: „csak a kérdező ember számára válik a szöveg kérdéssé, magától nem az.”

Nos, a fenti – nagyon is általános – elvi megállapításokon túl, Szigeti Lajos

nem nevezi nevén azt a személyes kérdést vagy kérdéshalmazt, ami interpretációinak legsajátosabb és legértékesebb vonásait meghatározza, hanem általában a modern ember problémájaként vetíti ki: „a modernség legfontosabb ismérve Isten nélkül maradottságunk, Isten nélküli léte való ráeszmélésünk, és az is, hogy mégis vágyik a huszadik századi költő a találkozásra” – írja. Majd így folytatja: „a Bibliához fordul, amikor tárgyatlan büntudatára keres választ, amikor kéri a méltósággal viselhető halált, várja a teremtés kegyelmi pillanatát, amikor apokaliptikus látomását, világba vetettségét formálja költészetté, amikor tiltakozik, pöröl, hogy végül mégis mindig hangsúlyozza a vállalható magatartásformát, az írástudó hitét és felelősségét. A könyvben olvasható tanulmányok ennek az immanens költészettörténeti útnak egy-egy stációját kísérelik meg láttatni.”

A szoros olvasás lehetővé teszi, hogy a fent idézett szövegrészlet első mondatában felismerjük; íme, itt érhető tetten a horizontok ama összeolvadása, mely a szerző nagyon is személyes kérdéseit a vizsgált modern költők szövegeinek kérdéseivel elegyíti!

Egyetlen mondaton belül tűnnek át egymásba a kritikus és a költő(k) kérdései,

akik e súlyos egzisztenciális gondoknak egyaránt hordozói.

Szabad-e rákérdezni, hogy mekkora ebben a vonatkozásban a kötet szerzőjének, a kritikus-irodalomtörténész-tanárnak a személyes érintettsége? Talán nem is illik firtatni a szerző előfeltevései kapcsán, hogy mennyi belőlük az elidegeníthetetlenül és kimondhatatlanul (mert kimondatlanul is maradó) személyes rész. De, úgy vélem, ha ez a személyes elem hiányozna, talán nem is lenne meggyőző ama hipotézis, hogy ezen az alapon, az Istenhez avagy a hithez való viszony alapján, igenis,

fel lehet építeni egy ún. „immanens költészettörténeti korszak stációit”.

Mert ehhez, hogy valóban megalapozottnak tűnjék, azt hiszem, nem elég pusztán a történeti felkészültség, mely az istentagadó felvilágosodástól eredezteti a modernséget. Ehhez nem elég az emberiség, a világ történelméről elmélkedni. Szükséges hozzá annak a személyes és egyetemes élménynek a megszenvedése, amit bárhol és bármikor, a történelem bármely téridejében, vagy itt és most átélhetünk: „Latrokéként (...) tér és idő keresztjére vagyunk mi verve, emberek” (Simone Weil/Pilinszky). Annak az irodalomtörténésznek a számára, aki ezt személyesen megtapasztalja, és csakis annak az olvasatában rajzolódhat ki az immanens líratörténeti vonulat, melyet Szigeti Lajos vázol fel Babbitstól Tornai Józsefíg, Szigeti ugyanis a vizsgált költők életművében nem valamely felekezeti alapú vallásosság költői tárgyasulását veszi számba, hanem – verseik által – annak a metafizikai szomjúságnak a sokféle módon megnyilatkozó teljességét érzékelteti, amely az embert, még a káromlás és tagadása formáiban is, Istentől függővé teszi.

A kötet darabjai közötti összefüggést elsősorban az teremti meg, hogy a kiemelten elemzett költői magatartásformák

mind az Istenhez való viszony által determináltak

– a kereséstől, kételytől a halál feszültségét is feloldó áhítaton át a prófétai küldetésvállalás költői szereptudatáig. Ebben a koncepcióban a költői alkotás produktuma: a vers, nem más, mint evilági megfelelője a műalkotásként felfogott isteni teremtésnek, az írás, a műalkotás születése pedig kegyelmi pillanat. Belehelyezve ebbe az összefüggéshálóba, számtalan ismert szöveg (a *Jónás könyvéből* Pilinszky *Apokrifjái*ig) újraértelmezése válik alkalmassá

arra, hogy demonstrálja a modernség mint válságos ember-istenviszony legkülönbözőbb változatait. Csak egy ilyen látásmód által válik lehetővé a szövegek és költők olyan, szükségszerűnek tűnő találkozása, mint Kosztolányi és Radnóti költeményeié (*Halotti beszéd, Erőltetett menet*).

Babits Jónásának figurája véleményem szerint még meggyőzőbben példázhatná a modernség Szigeti által tételezett jegyeit, ha szerzőnk jobban számot vet azzal a kétértékűséggel, amely a poéma főhősét mindvégig jellemzi: a próféta magabiztoságát, gőgjét megszégyenítő Úr fölénye Jónást végül is ironikus megvilágításba helyezi, s ez arra vall, hogy Babits – jóllehet érzi a prófétai szerep kihívását, nem tudja rezignáció nélkül, egyértelműen elfogadni azt, nem képes teljességgel hinni a 20. századi költő szavának „megváltó” hatalmában. Értelmezésem ebben tér el leginkább a Szigetiétől, de részletezésére most nem térhetek ki.

Mint mondtam, Szigeti Lajos nem fejt ki a szeretet alapú esztétika elveit. De implicite minden értelmezése olyan esztétikai magatartást sugároz, amelyben

**a szépség és a szentség
iránti hódolat összefonódik.**

A kettő viszonya, úgy vélem, rendkívül bonyolult, hiszen a szentség és szépség összefüggése iránti érzékenység feltételezi a hit kegyelmét, ami viszont nem szükségszerű ahhoz, hogy valaki jó esztéta legyen. Ugyanakkor a szentség iránti áhítat nem jár feltétlenül együtt műélvezettel. Valahogy úgy állunk ezzel is, mint az erkölcs és esztétikum viszonyával. Az erkölcsi jó nem helyettesítheti azt a minőséget, ami egy művet esztétikailag is értékessé avat.

Vajon az evangéliumi szeretet alapú esztétikai magatartás lényege miben ragadható meg? Erre nem tudok egyértelmű választ adni, Szigeti Lajos könyve sem ad

meghatározást. Az viszont tagadhatatlan, hogy a szeretet és a műélvezet között felfedezhető a közös nevező: a szabadság. Hiszen sem a szeretet, sem a szépség befogadása nem tűri a kényszert, mindkettőben az önkéntesség a meghatározó. Hogy így fogjuk fel, az esztétikai magatartásban ugyanaz az alapérték, mint az Evangéliumban. Csakis ennek az értéknek mint képességnek a birtokában fordulhat az ember – szabadon és minden kirekesztő megfontolástól mentesen – a Másik, más-ság felé, legyen az bárki vagy bármi, ember, tárgy, műalkotás, amiben a más-ság önmagadra ébresztően és egyszersmind azonosulásra készítően megnyilatkozik.

**Ez az érték pedig olyan természetű,
mint a szeretet:**

a legteljesebb odafordulás valamely tárgyhöz, figyelemteli odaadás jószántamból, minden kényszer és a birtokbavétel kísértése nélkül.

Szigeti Lajos könyvében végigkövethető egy bensővé vált imperatívusz: azonosulni azzal, aki elnyerte a hit ajándékát, ám azzal is, aki elveti vagy eltékozolta azt. Erre csak az képes, aki a kommunikációban, a költészetben is át képes élni a minden különbözőség mögötti lehetőséget az azonosulásra. Az azonosulásra a másikkal azon a pusztaságon, ahol közösségre találunk mindenkivel, a Létnen való függésünk alapján.

Szigeti Lajos Sándor irodalomfelfogása és esztétikai credója lényegében Sík Sándor esztétikájában és a Pilinszky (ill. Simone Weil) által képviselt modern misztikus gondolkodásban gyökerezik. Sík Sándor örökségére maga is utal egy lábjegyzetben: „Sík Sándor a szegedi egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének vezetője volt 1929-től 1948-ig, ugyanezt a munkát most e kötet szerzője végzi.” (147.)